

ISSN 2181-1709 (P)
ISSN 2181-1717 (E)

2024/№ 1

**ТА'ЛИМ ВА
INNOVATION
TADQIQOTLAR**

**ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

**EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH**

TA'LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH

№1/2024
YANVAR

Muassis:
Buxoro davlat universiteti
Fan va ta'lim MChJ

Bosh muharrir: Ma'murov
Bahodir Baxshullayevich

Jamoatchilik kengashi raisi:
Xamidov Obidjon Xafizovich,
Buxoro davlat universiteti
rektori

Mas'ul kotib: Akramova
Gulbahor Renatovna

Texnik muxarrir: Davronov
Ismoil Ergashevich

Tahririyat manzili:
Buxoro shahar,
Q.Murtazoyev ko'chasi, 16-uy

E-mail:
eirjurnal2020@gmail.com

Jurnalning elektron sayti:
www.interscience.uz

Jurnal OAK Rayosatining
2021 yil 30 sentyabrda
306/6-son Qarori bilan
PEDAGOGIKA,
PSIXOLOGIYA,
FILOLOGIYA, TARIX
FANLARI bo'yicha falsafa
doktori (PhD) va fan doktori
(DSc) ilmiy darajasiga
talabgorlarning dissertatsiya
ishlari yuzasidan asosiy
ilmiy natijalarini chop etish
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar
ruyxatiga kiritilgan

Bosishga ruxsat etildi:
10.02.2024 y.
Qog'oz bichimi 60x84 1/8.
b/t.12,5.
Buyurtma raqami 1.23
«FAN VA TA'LIM»
nashriyotida chop etildi.
Buxoro shahar

Jurnal 28.07.2021 yilda 9305
raqami bilan O'zbekiston
Ommaviy axborot vositalari
davlat ro'yxatidan o'tgan

Jurnal 2020 yilda tashkil topdi
va 2 oyda 1 marta chop etildi.
2021 yil noyabr oyidan
boshlab har oyda 1 marta
o'zbek, rus va ingliz tillarida
chop etiladi

«Ta'lim va innovatsion
tadqiqotlar» xalqaro ilmiy-
metodik jurnalidan ko'chirib
bosish tahririyatning roziligi
bilan amalga oshiriladi

Maqolada keltirilgan
faktlarning
to'g'riligi uchun muallif
mas'uldir

07.00.00 – TARIX FANLARI	
Hamaev N. Qahramon Rajabovning “Turkiston qo‘rboshilari” kitobiga taqriz	3
Dusaliev M. T. Qo‘qon xonligining Ashtarxoniy hukmdolari bilan bo‘lgan o‘zaro siyosiy jarayonlari tarixi	5
Karimov K. S. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda mavjud bo‘lgan qozixona hujjatlari tasnifi (alfehrest risolasi mosolida)	10
Maxamadiev G‘.I. Shomiko‘tarmatepa yodgorligida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar	17
Qudratov Sh. Yo. Buxoro amirligining Afg‘oniston va Eron bilan tashqi savdo aloqalari	21
Rajabov Q. Sharq ayolining yangi qiyofasi (Yodgor Nasriddinova faoliyatiga chizgilar)	25
Saparbayev B.X. Muhammad Rahimxon I (1806-1825) hukmronligi davrida Xiva xonligining mustahkamlanishi, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy jihatdan yuksalishi	32
Turdiyev B. S. Turkiston o‘lkasida ijtimoiy taraqqiyotga intilish va jadidchilik g‘oyalarining vujudga kelishi.	38
Ubaydullaeva Sh. A. O‘zbekiston sog‘liqni saqlash sohasi islohotlarida xotin-qizlarning o‘rni	45
Yarkulov A.A. Qanqa arxeologiya yodgorligini muzeylashtirishda uning ahamiyatini baholash	50
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
Alaudinova D. R. Articulation features of the English language	54
Авриддинов Ч. М. «Зуфонго‘ё ва Чаһонпо‘ё» чун сарчашмаи луг‘авӣ	57
Аскарова Ш. И. К вопросу морфологической интерференции	60
Baydjanova I. A. Ingliz tilidagi hazil-mutoyiba mexanizmlarining lingvistik shakllanishi	63
Esanova D. Muammo janriga oid qarashlar shakllanishi	67
Эргашева Г. А. Синтаксемный анализ предложных сочетаний в позиции предикатива	69
Hasanova D. O‘zbek hikoyachiligi va uning taraqqiyot yo‘li	75
Калниязов Е. Ш. Паремнологическая картина гостеприимства как объект исследований в современном языкознании.	77
Mahmudova N. R. Gradatsiyaning konseptual sferasi va uning boshqa konseptual sferalar bilan o‘zaro aloqasi	84
Mamatova S. Q. Alisher Navoiy ijodida payg‘ambarlar siymolari	89
Maripova X. M. Harbiylar nutqida jargonning ifodalanishi	93
Mashrabova B. N. Stylistic analysis of the short film “the english teacher	97

Ramazonova S. S., Qoryog'diev Z. O. Xalq pedagogikasida mahallaning tarbiyaviy va didaktik inkoniyatlaridan samarali foydalanishning ahamiyati	101
Рахматуллаева У. Х. Гендерный анализ мимики в узбекском и разных культурах	106
Saidova F. A. Sinonim leksemalarni tarjima lug'atlarda berilishi	110
Xamidova S. B. Ingliz va o'zbek tillarida frazeologik paradokslarning lingvokulturologiyasi	114
Sherbekova G. Ya. Buxoro nikoh to'yi qo'shiqlarida sovchi obrazining badiiy talqin asoslari va xususiyatlari	120
Шарофидинзод М. Ш. Некоторые аспекты изучения научного творчества Мауланы Наджмуддина Гавхари Кавкаби Бухарай	124
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
Safarova R. Pedagogik komparativistikaning asosiy tushunchalari hamda mazmun mohiyati	129
Aripova M. Chet tilini o'qitishda noan'anaviy ta'limning pedagogik-psixologik xususiyatlari	133
Axmadov O. Sh. Buxoroda ta'lim va tarbiyani zamonaviylashtirish uchun kurash. (XIX asr oxiri XX asr 30 yillarida)	136
Алимова Ф. А. Таймлайны как современное средство визуализации информации	140
Boltayeva N. F. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tayyorlashda milliy urf-odat va ana'analarning o'rni	145
Eshquvvatov U.A. Talabalarning muhandislik kasbiga o'qitishda mutaxassislik, ixtisoslik va tanlov fanlarning o'zaro integratsiyasi	148
Fayziyev V. Sh. Fizika fanida murakkab tuzilishga ega bo'lgan zanjir elementlarini echishning amaliy isboti	154
Hamitova S. B. Zamonaviy yoshlar dunyoqarashi va ma'naviyatini shakllantirishda teatrning o'rni.	158
Himoyeva S. J. Ona tili va o'qish savodxonligi ta'limida 4k model orqali o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish	161
Ibragimov A. K., Xasanov J. M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida chidamlilik sifatini rivojlantirishning o'ziga xos uslublari	165
Канашевич Т. Н. Система непрерывного инженерно-технического образования в Республике Беларусь	168
Mamurov B. B. Badmintonning sport turi sifatida paydo bo'lishi tarixi va o'ziga xos xususiyatlari	178
Muratova N. H. Noto'liq oilalardagi bolalarni pedagogik qo'llab-quvvatlash metodologiyasining samaradorligi	182
Muxamedov T. Dj. Musiqa cholgu ijrochiligida mustaqil ish bajarishni to'g'ri tashkil qilishning ba'zi usullari	187
Najmiddinova A. Sh. Chet tilini samarali o'rganish usullari va ingliz tilini o'qitishda ona tili tizimi	192
Norqulova D. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini portret rangtasviri orqali rivojlantirish jarayonini modellashtirish	197
Nurtayev U. N. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy kompetensiyasini shakllantirish texnologiyalari.	201
Qorayeva L. Z. O'quv faoliyati jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik rivojlanishi	206
Rafieva B. R. Didactic potential of digital educational technologies as a tool of individualization of education	211
Rajabov T. I. Xalq musiqa merosida bolalar folklor qo'shiqlarining tutgan o'rni.	215
Saidov I. I. O'z-o'zini jismoniy tarbiyalash orqali o'quvchilar salomatligini mustahkamlab, ularni har tomonlama jismoniy rivojlantirish	220
Saipnazarov Sh. A., Fayziev J. A. Qimmatli qog'ozlardan qutiladigan daromadlar va ularning riskini minimallashtirish yo'llari	223
Sanoyev G. A. Ajdodlar merosini o'rganish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishning nazariy asoslari	229
Sattarkulov K. R., Aliyev N. B. Akademik litseylarda kvant fizikasi bo'limini statistik metod asosida o'qitish	235
Sayfiddinova J. Z. Boshlang'ich sinf "O'qish savodxonligi" darslarida mantiqiy fikrlashning ahamiyati	242
Teshayev J. N., Ibodov S. T. O'quvchilarini xalq og'zaki ijodi vositasida musiqaga qiziqishini takomillashtirish tizimini loyihalash	247
Turapova R. B. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dialogik nutqini shakllantirish darajasini o'rganishning pedagogik xususiyatlari.	251
Уразимбетова М. С., Сатбаева А. Методика и технология совершенствования техники плавания юных пловцов	255
Уришов Ш. М. Сущность и функции проблемного обучения	260
Xalmatova N. B. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsdan tashqari vaqtda jismoniy faolligi tartibini optimallashtirish usullari	263

Xayrov R. Z. Tasviriy san'atni o'qitishda kasbiy-metodik tayyorgarlikning mohiyati va mazmuni tahlili	269
Xayrullayev A. I. Virtual laboratoriyalardan foydalanib talabalarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari	278
Xolmatova S. V. Ta'limning raqamli transformatsiyasi kontekstida akademik mustaqillikning evolyutsiyasi	283
Zaripova G. K. Umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilarining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish – ular tarbiyasi samaradorligini oshirishning muhim faktoridir	288
19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI	
Абдумаджидова Д. Психологическое здоровье и психологическая подготовка спортсменов в современном спорте	297
Elmurodov U. Yu. Rahbar shaxsining psixologik kompetentligini rivojlantirish masalalari	302
Казимова Л. Развитие эмоции у дошкольников – как предмет психологического исследования	306
Konurova L. R. Music therapy in working with preschool children	311
Mavlyanova S. S. Shaxsda mustaqillik xususiyatini shakllanishida oilaviy munosabatlarning ta'siri	316
Murtazayeva Sh. M. Oila mustahkamligini ta'minlashda ota-ona va farzand munosabatlarining psixologik xususiyatlari	320
Odilova Yo. I. Ota-onalarning bolaga munosabati, ijtimoiy fobiya shakllanishining omili sifatida	324
Otanazarova M. U. Shaxsning shakllanishida oila, pedogog va psixolog hamkorliginig psixologik xususiyatlari	330
Rashidova G. G'. Muloqot psixologiyasida muloqotning jins bilan bog'liq xususiyatlari	334
Ravshanov O. Ertak terapiyasi maktabgacha yoshidagi bolalarning psixologik xavfsizligini shakllantirish usuli sifatida	339
Raxmonova D. F. Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	344
Rustamov Sh. Sh. Talabalarda psixologik kompetentlikni shakllantirishning ijtimoiy - psixologik mexanizmlari	348
Рзаев Р.М., Кошанов Д.Е., Қоңырбаев Д.М., Палуаниязова Н. Қорақалпоғистоннинг турли ҳудудларида истиқомат қилувчи ҳарбий чақирик ёшидаги ўспиринларнинг ташқи нафас олиш ҳолатига таъсир	355
Ro'ziqulov F. R. Noto'liq oilalarda tarbiyalangan o'smirlarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish	359
Tirkasheva M. A. Nikoh barqarorligiga ta'sir etuvchi omillar	364
Yuldasheva S. U. Koxlear implantatsiyasi: muammo, echim, istiqbollari	371

TALABALARDA PSIXOLOGIK KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOYIY - PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Rustamov Shavkat Shuxratovich

Buxoro davlat universiteti psixologiya va sotsiologiya kafedrasi p.f.f.d (PhD) dotsent

<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.072>

Annotatsiya.: Mazkur maqolada talabalarda psixologik kompetentlikni shakllantirishning ijtimoiy - psixologik mexanizmlari va talabalarning muloqot qobiliyatlari ulardagi kasbiy kompetentsiyalarni rivojlantirish haqida fikr yuritiladi. Talabalarni innovatsion kompetentligi muammosining hozirgi holati tahlil qilinadi va innovatsiya samaradorligini ta'minlaydigan shaxsiy fazilatlar ko'rib chiqilgan. Ta'lim muassasasida innovatsion faoliyatda faol ishtirok etuvchi va o'qituvchilar va talabalardir. Shuningdek, innovatsion kompetentlik va innovatsion faoliyatga qiziqish ko'rsatmaydigan shaxslarning shaxsiy xususiyatlarini o'rganish natijalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: individuallik, metodologiya, xarakter, innovatsion faoliyat, kompetentlik, ijodkorlik, ijtimoiy psixologik xususiyatlar, kasbiy faoliyat, global kompetentlik.

СОЦИАЛЬНО - ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У УЧАЩИХСЯ

Аннотация: В данной статье рассматриваются социально - психологические механизмы формирования психологической компетентности у студентов и коммуникативных способностей учащихся по развитию у них профессиональных компетенций. Анализируется современное состояние проблемы инновационной компетентности учащихся и рассматриваются личностные качества, обеспечивающие эффективность инноваций. Активными участниками инновационной деятельности в образовательном учреждении являются и преподаватели, и студенты. Также представлены результаты исследования личностных особенностей лиц, не проявляющих инновационной компетентности и интереса к инновационной деятельности.

Ключевые слова: индивидуальность, методология, характер, инновационная деятельность, компетентность, креативность, социально-психологические особенности, профессиональная деятельность, глобальная компетентность.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL MECHANISMS FOR THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL COMPETENCE IN STUDENTS

Abstract In this article, the socio - psychological mechanisms of the formation of psychological competence in students and the communication skills of students are reflected on the development of professional competencies in them. The current state of the problem of innovative competency of students is analyzed and personal qualities that ensure the effectiveness of innovation are considered. They are active participants in innovative activities in the educational institution and are teachers and students. The results of the study of the personal characteristics of individuals who are not interested in innovative competence and innovative activities are also presented.

Key words: individuality, methodology, character, innovative activity, competence, creativity, social psychological characteristics, professional activity, global competence.

Kirish. Kasbiy kompetensiyasini shakllantirish murakkab muammolar orasida alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, ta'limni modernizatsiya qilish bilan bog'liq islohotlarning hozirgi bosqichida kasbiy pedagogik faoliyatga moslashish muammosi yanada yaqqol namoyon

bo'lmoqda. Bo'lajak o'qituvchilarni amaliy, psixologik, uslubiy yo'nalishlarga o'rgatish o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish bilan bir qatorda tadqiqot turlari ham boyib bormoqda. Kasbiy kompetensiyani baholash diagnostik, kommunikativ, boshqaruv va projektiv tadqiqotlarning kasbiy shakllanishi guruhlarining mohiyatidir. Ta'lim muassasalarida yoshlarning shaxsiy rivojlanishi ularning mustaqil fikrlash, ijodkorlik, faollik, munosabatlarining chuqurlashib hamda boyib borishi, xarakter hamda dunyoqarashlarining turg'unligi, o'z-o'zini nazorat qilish va tarbiyalashga bo'lgan ehtiyojlarning shakllanishi kabi holatlar bilan tavsiflanadi. Bo'lajak kasb egalari uchun ta'lim muassasalarida ta'lim olish jarayoni – bu insonda mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishda ahamiyatli sanalgan kasbiy bilim, sifat, kompetentlik va mezonlar asosida rivojlantirish hamda o'z-o'zini takomillashtirishning eng maqbul davridir. Ta'lim oluvchilar ushbu jarayonda bilimlarni jamlash, saqlash, uzatish, ularning mantiqiy tuzilmasini yaratish va istiqbolda kasbiy faoliyatini tashkil etishda ulardan samarali foydalanish kabi holatlarni o'zida mujassam ettiradi. Global o'zgarishlarga qarshi islohotlar amalga oshirilayotgan sharoitda talabalarda innovatsion kompetentli yoshlarning mavjudligi davr taqozosi hisoblanib, o'z shaxsiy dunyoqarashiga ega bo'lgan insonlarga jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga xizmat qiladigan ko'plab loyihalarni ishlab chiqishga qodir ekanligini ko'rsatadi hamda mavzuning dolzarbligini belgilab beradi. Ilmiy adabiyotlarning tahliliga qaraganda, kasbiy kompetentlikni aniqlashga doir tadqiqotchilar tomonidan turli yondashuvlar mavjud.

Adabiyotlar tahlili. Yevropa va amerikalik tadqiqotchilar kasbiy kompetentlikni amaliy jihatlarini, ya'ni muhitga ta'sir etuvchi (I.Borg, M.Muller, T.Staufenbiel), vazifani muvaffaqiyatli uddalashga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma va malakalar majmuasi (M.Perlmutter, M.Kaplan, L.Nyquist); faoliyat tuzilmasidagi alohida xatti-harakatlarni amalga oshirishni ta'minotchisi (G.Schreder, M.Vorweg), amaliyotga tatbiq etiladigan usullarni bilish jarayonlariga qo'llovchi (S.P.Dyrstra, S.Dollinger) sifatida o'rganishgan.

Rossiyalik olimlardan L.I. Ansiferova, D.N. Zavalishina, Ye.F. Ribalko, N.V. Kuzmina, N.V. Yakovleva, A.K. Markova, M.A. Choshanov, Yu.V. Vardanyan, T.V. Zamorskaya, L.V. Temnova, O.A. Anisimova, S.S. Sedova, A.A. Derkach, V.G. Zazikin, I.A. Zimnyaya, Yu.G. Tatur, A.I. Yushko, A.I. Subetto, Z.M. Albekova va boshqalar tomonidan so'nggi yillarda kompetentlik va kompetensiya masalalariga ilmiy yondashuvlarni uchratish mumkin.

Professor N.A. Muslimov bu borada keng qamrovli tadqiqotlarni olib borib, kasbiy kompetentlikni ettita turga bo'lib o'rganadi. Olimning fikricha, global kompetentlik; ijtimoiy-madaniy kompetentlik; ijtimoiy faoliyatga oid kompetentlik; axborot olishga kompetentlik; kommunikativ kompetentlik; o'quv-bilishga oid kompetentlik; amaliy faoliyatga oid kompetentlik turlari mavjud bo'lib, fikrimizcha, bular shaxs kompetensiyalari, kasbiy individual xislatlari va sifatlarini aniqlovchi mezon bo'lib xizmat qilishi mumkin.

G.K.Ushakov fikricha, talabalarni innovatsion kompetentligini psixologik munosabatlar tashkil qiladi. Psixologik munosabat deganda, talabalarining jamoa o'rtasida o'zaro hamjihatlikni tashkil etishdan iborat psixologik usullar va malakalardan o'z o'rnida samarali foydalanish tushuniladi.

Uzluksiz ta'lim jarayonida kompetentlikni shakllantirish tizimiga qo'yiladigan talablar Oliy ta'limning bakalavriat bosqichida qo'yiladigan talablar majmuasi:

1) Global kompetentlik. Mustaqil hayot yo'lini topa olishi, jamiyatdagi roli va o'rnini anglab etishi.

2) Ijtimoiy-madaniy kompetentlik. Chuqur o'zlashtirishi zarur bo'lgan bilim va faoliyat tajribasining doirasini kengaytirish.

3) Ijtimoiy-faoliyatga kompetentlik. Fuqarolik, ijtimoiy-mehnat sohasidagi bilim va tajribalarni egallash.

4) Axborot olishga kompetentlik. Audio-video vositalari va axborot texnologiyalari yordamida mustaqil izlanish.

- 5) Kommunikativ kompetentlik. O'zaro munosabatlar, ularning usullarini o'zlashtirish,
- 6) O'quv-bilishga kompetentlik. Maqsadni ko'ra bilish, faoliyatni rejalashtirish, uning mazmunini tahlil qilish bo'yicha bilim va malakalar majmuasini egallash.
- 7) Amaliy faoliyatga kompetentlik. Harakat va amallarni yangi vaziyatlarda qo'llay olish, yangi axborotlar ichida tez yo'nalish olish ko'nikmalarini shakllantirish.
- 8) Global bilimlarga egalik. O'z kasbi doirasida etarli darajadagi bilimga ega bo'lish.
- 9) Fanlarni integrasiyalay olishlik. Zaruriy bilimlarni o'zlashtirishda o'qitiladigan barcha fanlarning bir-biri bilan o'zaro aloqadorligini ta'minlash.
- 10) Konstruksiyalay olishlik. Obyekt va jarayonlarning tuzilishi va o'zaro joylashuvlarini tuza bilishning tizimli faoliyati bo'yicha malakalarga ega bo'lish.
- 11) Modellashtira olishlik. Biror-bir hodisa, jarayon yoki obyektlar tizimini ideal yoki real modelini qurish va uni o'rganish orqali ularning xususiyatlarini aniqlash.
- 12) Loyihalay olishlik. Obyekt va jarayonlarni rejalashtirish, modelini tuzish, ularning xususiyatlarini aniqlash.
- 13) Bashorat qila olishlik. Manbalar asosida istiqbolda aniqlash lozim bo'lgan natija xususida oldindan fikr yuritish.
- 14) Motivasion xislatlarga egalik. Kasbiy faoliyatni samarali tashkil etishga undovchi ko'nikma va malakalarni shakllantirish.
- 15) Intellektual salohiyatga egalik. Fikrlash, erudisiya, sezgirlik, ziyraklik, bashorat qila olish, kuzatuvchanlik, tasavvur, ijodkorlik malakalarini shakllantirish.
- 16) Irodaviylik. O'zaro muloqotda chidam, faoliyatni amalga oshirishda, maqsadlarga erishishda, o'zligini rivojlantirish.
- 17) Hissiylik. Ta'lim oluvchilarning o'y-kechinmalari, o'quvchilarning yosh-fiziologik xususiyatlarini e'tiborga olish, hamfikrlik va ruhiy muhitni boshqara olish.
- 18) Qobiliyatlilik. Muayyan faoliyat yuzasidan layoqatlilik va ishni muvaffaqiyatli bajarishdagi o'ziga xos imkoniyatlarga egalik ko'nikma va malakalarini shakllantirish.
- 19) O'z-o'zini takomillashtira olishlik. O'z faoliyatini tahlil qilish va baholash, o'z individualligini rivojlantira olish.
- 20) Global fikrlashga egalik. Intellektual, hissiy, jismoniy, axloqiy va ruhiy xususiyatlarni rivojlantirish.

Talabalarni innovatsion kompetentligini o'rganish ularni amalga oshirishga tayyorligini rivojlantirish strategiyasini nazariy jihatdan asoslash va ishlab chiqish, tizim-faoliyat paradigmasida rivojlanish qonuniyatlarini, psixologik mexanizmlar va tamoyillarni ajratib ko'rsatish imkonini beradi.

Innovatsion faoliyat konsepsiyasini yaratish zarurligini birinchi navbatda ta'lim jarayonini optimallashtirish va samaradorligini oshirish, talabalarning yangi, ijodiy faoliyatda mustaqilligini namoyon etishi bilan bog'liq to'siqlarni bartaraf etish muhimligida ko'ramiz.

Bizning fikrimizcha, ijodiy salohiyati past, o'zini-o'zi boshqarish, o'z-o'ziga ishonchi, qat'iyati, kognitiv faoliyatga rag'batli etarlicha rivojlanmagan o'quvchilar o'qishni tamomlagandan so'ng innovatsiyalarda yuqori natijalarga erishish va mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lish imkoniyati kam.

Biz ushbu ma'lumotlarni bevosita atrof-muhit sharoitlarini o'zgartirishga, talabalarning ichki faolligini rag'batlantirishga, tegishli shaxsiy fazilatlarini va innovatsiyalarga tayyorlikni rivojlantirishga qaratilgan psixologik-pedagogik tadqiqotlar o'tkazishning eng muhim amaliy sharti deb hisoblaymiz. Biroq, bu natijalarni barcha holatlarga o'tkazish noto'g'ri, chunki ular maxsus tadqiqotlarni talab qiladi. Avvalo, turli ta'lim muassasalari va talabalar uchun ularning ishonchliligini tekshirish kerak. Bundan tashqari, talabalarning innovatsion kompetentligini ta'lim muassasasi professor-o'qituvchilari faoliyati, uning innovatsion yo'nalishi, o'qituvchilarning talabalar innovatsion xulq-atvori va innovatsion tayyorgarligi ko'nikmalarini rivojlantirish istagi va ehtiyojlari bilan bog'liqligini e'tiborsiz

qoldirib bo'lmaydi.

Shunday qilib, talabalarning innovatsion kompetenligini rivojlantirish natijasi bir xil bo'lishi mumkin emas va ularni o'qitish va tarbiyalashning psixologik-pedagogik sharoitlariga, turli xil tashqi omillarning ta'siriga, shuningdek, ichki omillarga - qobiliyatlarga, qiziqishlarga, shaxsiy xususiyatlarga qarab o'zgaradi. Bu otalabalarning innovatsion faoliyatga tayyorgarligini shakllantirish jarayonini qanday tashkil etish bo'yicha aniq psixologik-pedagogik tadqiqotlar olib borilgan taqdiridagina, ta'lim tashkilotlari o'zlarining ta'lim faoliyatida buni hisobga olishlari va zaruriy choralar ko'rishlari mumkin bo'lgan muhim pedagogik xulosani anglatadi.

Talabalarning innovatsion kompetenligini psixologik asoslarini aniqlash vazifasi uning nazariy tamoyillari tizimini ochish bilan bog'liq. «Talabalarning innovatsion kompetenligini» tushunchalarini tizimli-faollik yondashuvi nuqtai nazaridan ko'rib chiqish kerak, bu nafaqat innovatsion jarayonning alohida bosqichlarini tahlil qilish, balki uni har tomonlama o'rganishga o'tish imkonini beradi.

Odatiy turmush tarziga ta'sir qiluvchi stereotiplar og'riqli hodisalarga olib keladi, ta'limning barcha turlarini yangilashga to'sqinlik qiladi. Odamlarning zamonaviy ta'limdagi yangiliklarni qabul qilishni istamasligining sababi qulaylik, xavfsizlik va o'zini o'zi tasdiqlash uchun hayotiy ehtiyojlarni blok qilishdadir. Hamma ham nazariyani qayta o'rganish, imtihon topshirish, fikrini o'zgartirish, shaxsiy vaqt va pul sarflashga tayyor emas. Yangilash jarayoni boshlangandan so'ng, uni faqat maxsus texnikalar yordamida to'xtatish mumkin. Shuningdek, parallel amalga oshirish eski va yangi ta'lim jarayonining birgalikda mavjudligini, bunday sintezning samaradorligini tahlil qilishni nazarda tutadi. Ya'ni bir paytning o'zida ikki tomonla ta'lim usuli orqali jarayonni olib borish ancha sifat darajasini oshiradi.

Yuqoridagi ma'lumotlarga mustasno tarzida shuni taqidlab o'tish joizki, hozirgi davrda innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish muammolari ham yoq emas.

Ta'limdagi innovatsion texnologiyalar turli sabablarga ko'ra «sekinlashmoqda».

1. Ijodkorlik to'sig'i. Eski dasturlar bo'yicha ishlashga odatlangan o'qituvchilar hech narsani o'zgartirishni, o'rganishni va rivojlanishni xohlamaydilar. Ular ta'lim tizimidagi barcha yangiliklarga qarshi turadilar.

2. Konformizm. Oportunizm, rivojlanishni istamaslik, boshqalarning ko'ziga yomon ko'z bilan ko'rinishdan qo'rqish, kulgili tuyulishi tufayli o'qituvchilar g'ayrioddiy pedagogik qarorlar qabul qilishdan bosh tortadilar.

3. Shaxsiy tashvish. O'ziga ishonchsizlik, qobiliyatlar, kuchli tomonlar, o'zini past baholash, o'z fikrlarini ochiq aytishdan qo'rqish tufayli ko'plab o'qituvchilar ta'lim muassasasidagi har qanday o'zgarishlarga oxirgi imkoniyatgacha qarshilik ko'rsatadilar.

4. Fikrlashning qattiqligi. O'qituvchilari o'zlarining fikrlarini yagona, yakuniy, qayta ko'rib chiqilmaydigan deb bilishadi. Ular yangi bilim, ko'nikmalarni egallashga intilmaydilar, zamonaviy ta'lim muassasalaridagi yangi tendentsiyalarga salbiy munosabatda bo'lishadi.

Bundan tashqari, ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni joriy etishga to'sqinlik qiluvchi omillar orasida etakchi o'rinlarni quyidagilar egallaydi:

- ta'lim muassasalarining kompyuter va elektron vositalar bilan etarli darajada ta'minlanmaganligi (ayrim oliy o'quv yurtlarida barqaror internet mavjud emas, amaliy va laboratoriya ishlarini bajarish uchun elektron qo'llanmalar, uslubiy tavsiyalar etarli emas);

- professor-o'qituvchilarning AKT sohasidagi malakasining etarli emasligi;

- ta'lim muassasasi rahbariyatining o'quv jarayonida innovatsion

Hozirgi davrni jamiyatning barcha sohalari kabi talim sohasida ham katta va tezkor o'zgarishlar davri deb atash mumkin. Yangiliklarning turli ko'rinishlari mavjud. Yangiliklarning turlari asosan metodologik sabablarga kora ajratiladi.

Talabalarni innovatsion kompetenligini rivojlantirishda talim sohalari bir-biri bilan shu darajada uzviy bog'liqlik, bir sohadagi yangiliklar, istalgan boshqa sohada yangiliklarni

vujudga keltiradi. Shuning uchun ta'limning ayrim komponentlarida yangiliklarning joriy etilishi, qo'llangan yangiliklarning umumiy samaradorligini aniqlashni talab etadi.

Tahlil. Bizning fikrimizcha, birinchi asosiy mezon bu yangilikning qanday muhitda joriy qilishga bog'liq. Ikkinchi mezon yangilikni qo'llashning yo'llari, uchinchi yangilik joriy qilish tadbirlarining kengligi va chuqurligi, to'rtinchi mezon - yangilikning vujudga kelishiga sabab bo'lgan asos.

Talabalarni innovatsion kompetenligini rivojlantirishda talimning qaysi sohasiga yangiliklarning kiritilishi va qo'llanilishiga qarab, birinchi mezonga quyidagi yangiliklarni kiritish mumkin: 1) ta'lim mazmunida, 2) texnologiyasida, 3) tashkil qilishda, 4) boshqarish tizimida.

Yangiliklarni joriy qilishning yo'llaridan qat'iy nazar ularni quyidagilarga ajratish mumkin:

a) tizimli, rejali, oldindan o'ylangan;

b) kutilmagan, oz-ozidan paydo bolgan, to'satdan paydo bo'lgan. Yangiliklarni joriy qilish tadbirlarining kengligi va chuqurligidan qat'iy nazar ularning quyidagi turlarini sanab o'tish mumkin:

a) ommaviy, katta, global, tizimli, keskin, asosli, muhim, jiddiy, chuqur va boshqalar;

b) qisman, kichik, mayda.

Yangilikning paydo bo'lish xususiyatiga qarab ularni quyidagicha birlashtirish mumkin:

a) tashqi b) ichki.

Talabada o'zlashtirishga nisbatan motiv hosil bolsa, o'quv materialini tez va oson o'zlashtiradi. Ta'lim jarayoniga yangiliklarni joriy qilishda talabalarda motiv komponenti hosil qilish muhim ahamiyatga ega.

Talabalarni innovatsion kompetenligini rivojlantirishda motivlarni hosil qilishda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

1. Berilgan bilim va ko'nikmalarning zarurligini tushuntirish;

2. Shaxsiy mas'uliyat hissini yaratish;

3. Talim jarayonida vaqtda talabalarining qiziqishini uygotish va saqlab turish;

4. Orttirilgan bilimlardan hayotda qanday foydalanish mumkinligini tushuntirish;

5. Ma'qullash, e'tirof etish, rag'batlantirish;

6. Sog'lom raqobat;

7. Olingan bilimlardan kelajakda talabalar qanday muvaffaqiyatlar qozonishlari mumkinligi haqida muloqot qilishga imkon berish;

8. Tanlash imkoniyatini yaratish.

Rus olimasi O.A. Kozireva o'z izlanishlarida talabalarni innovatsion kompetenligini rivojlantirishda kasbiy etuklik darajalari va shakllanishini qiyoslab o'rgangan. Uning fikricha, kasbiy etuklikning uchta darajasi mavjud bo'lib, ularning har biri "anglanmagan kompetentsizlik ® anglanilgan kompetentsizlik ® anglangan kompetentlik" tizimidagi kasbiy kompetentlik darajalarini belgilab beradi (1-jadvalga qarang).

Kasbiy etuklik (professionalizm)ning darajalari		Kasbiy kompetentlik darajalari
«Eng maqbul» (istiqbolli)	9	Anglangan kompetentlik («Men nima bilishim haqida bilaman»)
	8	Anglanilgan kompetentsizlik («Men bilmasligim haqida bilaman»)
	7	Anglanmagan kompetentsizlik («Men – hech narsa bilmasligim haqida, hech narsa bilmayman»)
«Eng muhim» «nomigagina»	6	Anglangan kompetentlik («Men nima bilishim haqida bilaman»)
	5	Anglanilgan kompetentsizlik («Men bilmasligim haqida bilaman»)
	4	Anglanmagan kompetentsizlik («Men – hech narsa bilmasligim haqida, hech narsa bilmayman»)
«Yashirin, ammo yuzaga chiqishi mumkin bo'lgan» (ilmi-tarbiyali)	3	Anglangan kompetentlik («Men nima bilishim haqida bilaman»)
	2	Anglanilgan kompetentsizlik («Men bilmasligim haqida bilaman»)
	1	Anglanmagan kompetentsizlik («Men – hech narsa bilmasligim haqida, hech narsa bilmayman»)

Shuningdek, shaxsi shakllanishida innovatsion kompetentlik va kasbiy etuklik kengroq yoritishda mutaxassis kompetentsiyalari klasteriga murojaat etish maqsadga muvofiqdir.

Kasbiy kompetentlikning bunday klasteri uch xil: faoliyatni; shaxslilikni; motivatsiyani tashkil qiluvchi kompetentsiyalar majmuida ko'rinadi

Biz tomondan o'tkazilgan dastlabki tadqiqotlar natijasiga ko'ra, kompetentlik – inson faoliyatini uning eng yaxshi bajargan amallariga nisbatan baholashda yordam beradigan standart, deb aytish mumkin. Sababi, bunday baholanish, o'z navbatida, o'zgarishlar sharoitida tashkilot (iqtisodiyot subyektlari) faoliyatini yaxlit holda ijobiy tomonga o'zgarishiga olib keladi. Oxir oqibat, muvaffaqiyat egalari – bu tashkilot, jamiyat va muayyan shaxslar hisoblanishadi.

Umuman olganda, kompetentsiya muayyan shaxs doirasida o'rganilganda, insonning rivojlantirishi zarur bo'lgan kuchli tomonlarini, sifatlarini yuzaga chiqarishda va ishni eng yaxshi, samarali bajarish mumkin bo'lgan usullarini aniqlashda yordam bersa, tashkilot miqyosida esa hamkasblarni o'qitishga bo'lgan ehtiyojlarni va berilgan maslahatlar natijasida to'lmay qolgan «bo'shliq»larni to'ldirishda asqotadi.

Xulosa. Talabalarni innovatsion kompetentligini muayyan shaxs doirasida o'rganilganda, insonning rivojlantirishi zarur bo'lgan kuchli tomonlarini, sifatlarini yuzaga chiqarishda va ishni eng yaxshi, samarali bajarish mumkin bo'lgan usullarini aniqlashda yordam bersa, tashkilot miqyosida esa hamkasblarni o'qitishga bo'lgan ehtiyojlarni va berilgan maslahatlar natijasida to'lmay qolgan «bo'shliq»larni to'ldirishda asqotadi.

Talabalarni innovatsion kompetenligi ta'lim-tarbiya jarayonining uzluksizligini ta'minlash uchun, ya'ni muayyan kishilar (guruhlar) malakasini oshirish va ish(o'qish)-faoliyatini yaxshilash, yuksak ma'naviyatli shaxs shakllanishida o'ziga xos indikator sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Vygotskiy, L.S. Pedagogik psixologiya / L. S. Vygotskiy. - M.: Pedagogika, 1991. - 480 b.
2. Sayidahmedov N.S., Abdurahimov S.A. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya: monografiya.-T., A. Beruniy nomli TDTU Qoshidagi OIPI, 2009.-327 b.
3. innovatsion faoliyati / V.S. Lazarev // Maktabda tajriba va innovatsiya.-2008.-No2.-P. 2-8.
4. Prigojin A.I. Innovatsion jarayonlarda tabiiy-sun'iy / A.I. Prigojin / Ijtimoiy fanlar va zamonaviylik. - 2013. - № 3. – 116-130-betlar.
5. Bordovskaya N.V. Zamonaviy oliy pedagogik ta'limning akademik yo'naltirilgan modeli / N. V. Bordovskaya / Inson va ta'lim. 2015 yil. 1-son (42). 4-10-betlar.
6. Grebenkina L.K., Demidova S.B. Innovatsion oliy ta'limning etakchi gumanistik g'oyalari / L.K. Grebenkina, S.B.Demidova / To'plamda: 21-asr fan va ta'limi, X xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. – 2006. – B. 100-103.
7. Oliy ta'limda faol va interaktiv ta'lim texnologiyalari (darslarni o'tkazish shakllari): darslik / komp. T.G. Muxin. - Nijniy Novgorod: NNGASU, 2013. - 97 p.
8. Zaxarova, I.G. Ta'limda axborot texnologiyalari: oliy ta'lim uchun darslik. darslik muassasalar / I.G. Zaxarov. - M.: «Akademiya», 2008., 338-bet
9. Kozireva O.A. Fenomenologiya professionalnoy kompetentnosti uchitelya / Educational Technology & Society. – 2008. – № 11(2).